Szóképek és képzavarok

Hogy szóbeli vagy írásos megnyilatkozásainkban szóképeket is használunk, abban nincs semmi különös. A szókép — mint ismeretes — „egy fogalom, jelensége, nevének átvitele egy másik fogalomra, jelenségre a köztük fennálló valamilyen kapcsolat, kritérium alapján" (**Szathmári István**: A magyar stilisztika útja. Budapest, 1961. 528). Amikor pl. Ady A vár fehér asszonya című versében azt írta: „A lelkem ódon, babonás vár", szóképet használt, hisz a léleknek a várral való azonosítása nem valóságosan, hanem csak képesen, képletesen értendő. Nyilván a hangulati egyezés volt e költői kép megszületésének alapja. De nehogy azt higgyük, hogy csak a költők használnak képeket. Ha pl. valakit *jó tollú író*-ként emlegetek, szóképet használtam, mivel a valóságben nem a tolla jó a szóban forgó írónak, hanem az a jó, a hogyan a tollat forgatja. Persze a költok s még a szépírók is sokkal sűrűbben és jóval merészebben élnek a képalkotás eszközével, mint a szakemberek. Ez természetes is. A költő képekben gondolkozik, a szakember pedig — remélem megengedik ezt a szójátékot! — képletekben. Egy tanulmányútról készített beszámolónak vagy egy tudományos értekezésnek a szerzője nem élhet minduntalan merész, egyéni alkotású képekkel, mert ez nem illik tárgyához. Csak nagyon módjával alkalmazhat képeket, s lehetőleg akkor is olyanokat, amelyeket már a köznyelvi használat is szentesített.

Ezzel már el is érkeztünk a képzavarokhoz. Amíg egy fogalom vagy jelenség nevének egy másik fogalomra, jelenségre való átviteléről van szó, addig nincs semmi baj. De mi történik akkor, ha a kép erőltetett, zavaros lesz, össze nem illő elemek kerülnek benne egymás mellé, keverednek benne az átvitt jelentőségű képes kifejezések, s a valósággal való minden kapcsolat kiszorul belőle? Nos, így és ekkor keletkezik a képzavar. Íme, egy-két olyan mondat, amelyet tankönyvekben, stilisztikai munkákban a képzavar iskolapéldájaként szoktak idézni! „A tanári *kar kebelében* nagy *fejetlenség* kapott *lábra*." Négy testrésznév van belegyömölszölve egyetlen rövid mondatba, de valamennyi átvitt jelentésben értendő. „Én *pendítettem meg* azt a *szikrát*, amely azóta oly hatalmas *folyammá* dagadt, hogy *terebélyes árnyékában* ma is sokan *sütkéreznek*." Itt pedig többszöri csodás átváltozásnak vagyunk tanúi. A „szerző" megpendít egy húrt, a húrból szikra lesz, a szikrából folyam, a folyamból árnyékos fa, végül a fából fény, illetve dicsfény. „Volt ott még néhány olyan ember, akinek *bölcsője* bizonyára szintén nem *paplanos ágyban ringott*" (idézi **Ferenczy Géza**: Magyar nyelvhelyesség. Budapest, 1961. 359).

A szaknyelvekben, amelyek, mint mondottuk, képekben meglehetősen szegények, az efféle képzavarok sem túlságosan gyakoriak. A szürkébbek közül persze több tucatot, sőt nem nagy fáradsággal több százat is idézhetnénk, olyan példa azonban, amely megmosolyogtatja vagy akár harsány kacajra fakasztja a figyelmes olvasót, aránylag ritkán akad. De hogy azért van ilyen is, azt a különféle szaklapokból vett alábbi egy-két idézet bizonyítja. Az idézetek forrását tapintatból elhallgatom, de azt megjegyzem, hogy a Magyar Kémikusok Lapjában nem akadtam ilyen díszpéldányokra.

„Ezért ragaszkodunk hozzá népünk nevében, hogy... az *atomenergiát a technikai fejlődés forrásaként gyümölcsöztessék*." Ez a példa, azt hiszem, rászolgált arra a megtiszteltetésre, hogy elsőként idézzük. Aki az atomenergiát a technikai fejlődés forrásaként akarja gyümölcsöztetni, csakugyan minden dicséretet megérdemel. Hát még ha sikerül is neki!

„Minden egyes — az *eredmények csokrába tartozó* — ésszerű intézkedés... a biztos sikerhez vezető út egy-egy *kilométerköve* volt." Hogy az eredményeket csokorba kötötte a fogalmazó, az még hagyján. Az efféle „csokrosítás" ma már szinte mindennapos (vö. **Ferenczy**: i. m. 359). De hogy ugyanaz az intézkedés, amelyet az eredményeknek a csokrába kötöttünk, egyben kilométerköve is lehessen egy bizonyos útnak, az mégiscsak képtelen kép.

Végül még egyet: „*a lehető legrövidebb időre kell lecsökkenteni* azt a *bizonytalansági tényezőt*, amely máris *felütötte fejét*, és amely ... szükségszerűen *fellép*". Az a *bizonytalansági tényező*, amelyről itt szó van, hű a nevéhez, ugyanis valóban teljes bizonytalanságban vagyunk kiléte felől. Eleinte azt hisszük, valamilyen folyamatot jelent, ugyanis annak az idejét szokás megnyújtani vagy lerövidíteni, később azonban meglepődve látjuk, hogy tényezőnknek feje, sőt lába is van, hiszen *felütötte fejét* és még *fel* is *lép*.

S ezek után talán ahhoz sem fér kétség, hogy a szakírónak sem válik kárára, ha a különféle kromatográfiás, mikroautoradiográfiás és egyéb képeken kívül néha-néha a szóképekkel is törődik.

Dr. Grétsy László